

Марія Янишин-Прийменко

доктор філософії

e-mail: mjanysyn@gmail.com

Mariia Yanyshyn-Pryimenko

Doctor of Philosophy

orcid.org/0000-0001-8278-0888

Українське музичне середовище останньої чверті XIX століття у публікаціях видавництва Болеслава Корейва

The Ukrainian Musical Environment of the Last Quarter of the 19th Century in the Publications of the Bolesław Koreywo Publishing House

Анотація. Проаналізовано список музичних творів, опублікованих київсько-одеською видавничою фірмою Болеслава Корейва у другій половині XIX століття. Розглянуто особистість та діяльність власника фірми — Болеслава Корейва, а також специфіку його стосунків із Миколою Лисенком. Серед шістдесяти чотирьох авторів у переліку: шість закордонних мистців із країн Західної Європи; дев'ять імен, які ще належить підтвердити; двадцять дві постаті, щодо яких бракує будь-якої інформації; двадцять сім композиторів, що жили та працювали в Україні. Увагу зосереджено на авторах, чию особу потрібно остаточно визначити; тривалий і складний пошук відомостей про кожного з них відбиває шлях, який треба подолати для формування об'ємного уявлення про тогочасну музичну культуру краю.

Ключові слова: українська музична культура XIX століття, польська музична культура XIX століття, мультиетнічна культура України XIX століття, діяльність Болеслава Корейва, музично-видавниче життя Києва XIX століття.

Постановка проблеми. Поштовхом до написання статті стала цікава архівна знахідка в електронній бібліотеці «Pologna» — пісня «Wilija naszych strumieni rodzica» на слова з поеми «Konrad Wallenrod» Адама Міцкевича, опублікована видавництвом Болеслава Корейва «не раніше 1885 року», як визначають укладачі архіву. Музику до пісні написала теща поета — відома польська композиторка Марія Шимановська¹, яка померла більш ніж за півстоліття до публікації цього видання.

Це відкриття стало важливим етапом у реконструкції творчої біографії Марії Шимановської. Насамперед тому, що поставило під сумнів стійкий та часто повторюваний міф про нібито миттєве забуття творчих здобутків польської композиторки після її смерті. Віднайдена публікація засвідчує: спадщина М. Шимановської була популярною і впродовж наступних десятиліть. Не менш значущим є і розуміння, що музика мисткині була знаною на українських землях, зв'язку із якими дослідники біографії М. Шимановської до сьогодні присвячували невинуватно мало уваги. Її твори

виконували, зокрема, в Києві та Одесі, адже видавництво Болеслава Корейва мало власні крамниці саме у цих містах.

Загальний список музичних публікацій видавництва Б. Корейва, поданий на останній сторінці композиції Марії Шимановської «Wilija», привертає увагу численними прізвищами композиторів, які не лише відсутні у навчальних програмах з історії української музики, а й залишаються невідомими сучасним дослідникам музичної культури. Цей список має особливу цінність, адже становить місткий аналітичний матеріал для формування уявлень про життя музичної спільноти України в добу, коли та перебувала у складі Російської імперії та являла собою розмаїтий етнонаціональний культурний простір.

Мета статті — вивчення списку авторів та композицій, відібраних до друку впливовим київським видавництвом Болеслава Корейва, що є важливим кроком до кращого розуміння специфіки функціонування музичного ринку України в останній чверті XIX століття. Комплексний аналіз ознак, які можна виявити у процесі дослідження цього

¹ Марія Шимановська (Maria Szymanowska) (1789–1831) — польська композиторка та одна з перших професійних жінок-піаністок. Походила з родини подільських франкістів Шорів / Воловських, які після прийняття католицизму емігрували до Варшави. Її виконавська майстерність підкорила найбільші концертні майданчики Європи. У творчому доробку М. Шимановської — близько 100 композицій, що прижиттєво публікувалися найбільшими музичними видавництвами Лейпцига, Мілана, Парижа, Санкт-Петербурга та інших культурних центрів.

переліку, таких як географія проживання та етнічно-національна приналежність представлених авторів, жанрові та стилеві виміри обраних видавцем композицій, їхня тематика тощо, дає змогу суттєво поглибити наявні знання про життя українського професійного музичного середовища означеного періоду.

Виклад основного матеріалу. На музично-видавничу діяльність фірми беззаперечний вплив має особистість її власника та керівника, який веде справи відповідно до власних принципів, уподобань та візій, тож насамперед треба навести основні відомості про Болеслава Корейва². На жаль, маємо їх обмаль, найповніші біографічні дані містить «Каталог книг польською мовою кінця XVIII — початку XX століття у фондах ООУНБ імені М. С. Грушевського», упорядкований Іриною Довганюк та виданий 2024 року. Б. Корейво, поляк за походженням, народився та навчався у Вільнюсі. Згодом переїхав до Житомира, де знайшов роботу у книгарні. У Києві він оселився після того, як був арештований за підозрою у патріотичній діяльності (подробити цього інциденту невідомі). Спочатку працював за наймом у книгарні Гюнтера та Малецького. Першу власну книжкову крамницю Б. Корейво відкрив 1873 року (на місці магазину Антонія Коціпінського, за адресою Хрещатик, 35). А в 1885-му з'явився заклад в Одесі на вулиці Дерибасівській під назвою «Б. Корейво та Компанія», який він заснував у партнерстві з іншим київським книгопродавцем І. О. Розовим. З 1895 року одеською філією керував зять видавця — Едуард Максиміліан Іванович Островський, який до того працював на свекра у Києві. Київська книгарня, видавництво, крамниця нот та музичних інструментів залишалися у власності Б. Корейва до 1897 року, коли приміщення та видавничі права були продані фірмі Леона Ідзіковського (компанією тоді керував його син Владислав). Сам колишній видавець влаштувався туди ж завідувачем нотного відділу та редактором нотних видань.

Книгарня Б. Корейва, як пише І. Довганюк, була центром інтелектуального життя київських поляків. Сам він брав активну участь у місцевих культурно-просвітницьких організаціях, а також «вів наукову діяльність, публікував історичні романи, оповідання, вірші, дитячі книги, релігійні книги та ноти польських та закордонних композиторів (наприклад, Міхала Клеофаса Огіńskiego та інших), нотні

збірки пісень польською мовою, він друкував їх у Вільнюсі, Варшаві або в київських друкарнях, організовував концерти в Києві, видав кілька каталогів книг і нот, що є в книгарнях у Києві та Одесі» [3, с. 122].

Неабиякий інтерес Б. Корейво виявляв до української музики — він опублікував «Пісні, думки і шумки руського народу на Подоли, України и в Малороссіи: полный сборник малороссійских народных песен для пения с аккомпаниментом фортепіано» (у двох томах) Антонія Коціпінського, «Прощание с Украиной» Владислава Заремби та чимало інших музичних творів, зокрема, «Збірник українських пісень» Миколи Лисенка. Саме плідна співпраця з останнім є тією частиною діяльності Болеслава Корейва, яку найчастіше згадують музикознавці. Він був першим видавцем творів цього українського класика, йому навіть належали права на деякі твори останнього. Ці видання цікаві тим, що були прижиттєвими, тож мали власницькі та дарчі надписи, екслібриси, рукописні виправлення помічених автором у друці похибок.

Стосунки М. Лисенка та Б. Корейва можна вважати значною мірою довірливими з огляду на те, що композитор за власним бажанням отримував на адресу Хрещатик, 35 значну частину особистої кореспонденції, не побоюючись порушення конфіденційності в часи постійних доносів³ та пильної роботи російсько-імперських агентів. З листів М. Лисенка можна дізнатися деталі його співпраці з видавцем та зробити певні висновки щодо особистості останнього. Зокрема, вони містять свідчення нелояльності Болеслава Корейва до влади Російської імперії. Наприклад, Олександр Барвінському⁴ М. Лисенко пише: «Я хотів був вислати через Вас до редакції “Правди” 5 карбов[анців] за другу половину року, але п. Корейво одрав, кажучи, що він має у Львові чоловіка, якогось п. Хойнацького, котрий виплате ці гроші Вам, добродію, а я вже як одберу вістку від Вас, виплатю п. Корейвові. Таким чином, російська пошта не проживиться» [5, с. 184]. З цього випливає, що Б. Корейво надавав друзям допомогу в уникненні зайвих послуг, за які довелося би платити імперським службам.

Антипатію нотовидавця до російської царської влади можна безпосередньо простежити у передмові до збірки польської національної поезії «Bard polski: album poetów polskich», де Б. Корейво обережно, але недвозначно наголошує:

² Болеслав Бернгард Вікентійович Корейво (1843–1912) — видавець, постачальник Імператорського Російського музичного товариства, власник книгарні та нотної крамниці у Києві та Одесі. Не слід плутати із польським письменником Болеславом Корейвом (1880–1934), заним під псевдонімом Корбет.

³ Кореспонденція М. Лисенка свідчить про те, що композитор добре усвідомлював загрози, які могла спричинити потенційна скарга до провладних імперських структур: «Гадаю їхати у Львів на виставу: просять дати концерти. Воно й пожадано, але враз і небезпечно, бо москальофіли того й чигатимуть, щоб з якої там маніфестації зробити донос, а тоді хто поручиться, що мене візьмуть за хвіст та з череди й викинуть, а Інститут — се єдина інституція, що нею я годуюся. Отаке лихо, друже! І треба б, і ніяково!» [5, с. 241]. Цей лист 1894 року був адресований Борису Станіславовичу Познанському — українському історику та етнографу, що 1861-го був заарештований за відвідини похорону Тараса Шевченка у Каневі, а з 1870 року був висланий та мав обмежене право на проживання «у всіх містах імперії, крім столиць, столичних губерній і Західного краю» (тобто України).

⁴ Олександр Григорович Барвінський (1847–1926) — український історик, громадський та політичний діяч. Батько композитора Василя Барвінського.

«Треба додати, що, укладаючи цю збірку, ми скористалися теперішніми умовами, за яких хоч трішки знято кляп, що так довго сковував свободу слова, а також знайомимо читачів із тими творами, які через старі обмеження щодо пресодрукування залишалися прихованими» [13]. Слова видавця звучать як докір царській владі за її нещодавню політику жорсткого цензурування, тож їх впевнено можна назвати сміливим публічним виявом його особистої громадянської позиції.

Утім, взаємини М. Лисенка та Б. Корейва не лишалися незмінними, що зумовлювалося й особливостями характеру, і зайнятістю останнього, яка призводила до неувважності. Так, якнайпізніше 1896 року композитор розірвав співпрацю із видавцем через неохайне ставлення того до замовлень покупців. Недбалий підхід був й до кореспонденції М. Лисенка, про що свідчить лист останнього до Бориса Познанського⁵ від 29 жовтня [18]93 року: «Пішов я учора до Корейва у магазин, не бувши у його ще аж сперед літа, тобто з місяця юня або що. Мені й тичуть твого листа, голубе мій сивий та бідолашний, Борисе! Випало так, що ти писав свого листа 30 серпня, а я одібрав його 30 жовтня. Це, бач, така ввічливість пана Корейва, що в його місяць лежатиме до мене лист, а він його не зашле, доки сам я по нього не зайду. Отож тобі, серце, наука не писати зроду на Корейва, тільки в Інститут благор[одних] девиц або ж Рейтарська ул., д. № 19» [5, с. 226]. Тож незважаючи на те, що у питаннях конфіденційності, які могли призвести до покарання чи ув'язнення, Б. Корейво був надійним, в інших аспектах, зокрема вчасному провадженні послуг, на нього не завжди можна було покластися.

Підсумовуючи, можна сказати, що Б. Корейво був політично проактивною особистістю із широким професійним колом зв'язків, які географічно охоплювали різні куточки території сучасної України, зокнайменше Київ, Одесу та Львів. Як уже зазначалося, він не був лояльним до влади Російської імперії. Його особисті та професійні амбіції книговидавця були тісно пов'язані з просвітницькою діяльністю, що мала націоналістичне (у тому розумінні слова, яке можна застосувати до кінця XIX століття) забарвлення. Адже видані Болеславом Корейвом нотні та поетичні збірки, що презентували здобутки польської чи української культури, спонукали представників означених національних груп пробуджувати у собі національну пам'ять, свідомість та гордість, бачити власну інакшість і у такий спосіб утверджувати або формувати власну національну ідентичність.

Склавши уявлення про світогляд Болеслава Корейва, що визначав добір авторів та творів, проаналізуємо список нотних публікацій його фірми, поданий наприкінці пісні Марії Шимановської «Wilija naszych strumieni rodzica» на слова Адама Міцкевича.

До згаданої у списку плеяди композиторів входять **шістдесят чотири особи**, і лише троє із них жінки: Ольга Бордовська, княгиня Яніна Четвертинська та Марія Шимановська. Гендерний напрям моїх професійних зацікавлень зумовлює особливу увагу до жіночої композиторської творчості XIX століття та фактичного відображення цього статистичного зрізу. Про М. Шимановську, польську піаністку та композиторку початку XIX століття, маємо на сьогодні достатньо відомостей⁶. Біографія ж княгині Яніни Четвертинської в українських джерелах представлена лише однією статтею під назвою «(Не)відомі волиняни: співачка та композиторка Яніна Четвертинська (Словицька)», опублікованою 2020 року виданням «Хроніки Любарта».

Життєвий шлях композиторки був коротким⁷, але яскравим. Вона здобула блискучу освіту за кордоном — навчалася у Джоакіно Россіні у Флоренції та Жильбера Дюпре у Парижі. У французькій столиці Яніна Четвертинська зарекомендувала себе як талановита композиторка, мецо-сопрано та поетеса. Після повернення на рідні землі вона взяла активну участь у Січевому повстанні 1863 року: відвідувала маєтки місцевих землеласників, проголошувати маніфест Крайового уряду, що передбачав набуття незалежності земель колишньої Речі Посполитої від Російської імперії, забезпечення рівних прав для всіх її мешканців незалежно від національності та віросповідання, скасування кріпацтва та надання виборчих прав селянам, яким Я. Четвертинська роздала половину своїх статків. За свою антиросійську громадську позицію мисткиня була ув'язнена у Києві. Після звільнення того ж 1863 року вона одружилася з Адольфом Словицьким, заможним волинським землеласником, із яким оселилася у містечку Арештів (сьогодні Орестів Рівненської області). Через свідому відмову від вивчення російської мови Яніна Четвертинська невірно зрозуміла лікарський рецепт і дала своєму хворому первістку хлорид ртуті, що спричинило його смерть. Ця гірка втрата виявилася надто важкою для мисткині, і через рік вона наклала на себе руки.

Більшість музичних та поетичних творів Я. Четвертинської-Словицької була знищена під час Першої світової війни. Серед відомих композицій авторки виділяються «Пісенник», виданий у Києві, що містив шість пісень

⁵ Борис Станіславович Познанський (1841–1906) — український етнограф, історик, громадський діяч та письменник польського походження.

⁶ Найновіші роботи, присвячені біографії Марії Шимановської: мала монографія Данути Гвідзаланки «Szymanowska» [12] та дисертація Марії Янишин-Прийменко «Біографія Марії Шимановської: культурні ідентичності мисткині» [7].

⁷ Яніна Четвертинська-Словицька (1840–1865) народилася у містечку Антопіль Ямпільського повіту (сьогодні село у Вінницькій області), проявила музичні здібності у ранньому віці. Відправити чотирнадцятирічну доньку за кордон Леопольду та Казимири Четвертинським порекомендував Юзеф Корженевський (поет і драматург, народжений у Бродах, викладач Кременецького ліцею, а згодом Київського університету).

на слова Байрона, Гейне, Шиллера, Міцкевича та Опацьки, а також мазурка для голосу та фортепіано «Поглянь на мене», яка неодноразово перевидавалася. Видавництво Б. Корейва опублікувало аж три твори мисткині: «Piosnka bez slow» («Chant sans paroles»), «Rekawiczka. Peryfraz», «Wezwanie do Mazura». Прикметно, що у лютому 1861 року в маєтку Міхала Генрика Чарномського розігрували комедію композиторки «Пророцтво за часів Сигізмунда Августа», що свідчить про її творчість у сфері драматургії [10, с. 65]. Попри передчасну трагічну смерть, не викликають сумнівів значущість та масштаб її особистості, проявлені й у громадській діяльності, й у творчому доробку. Композиції Я. Четвертинської, видані фірмою Болеслава Корейва, не згадуються у жодній із наявних біографій мисткині, тож це суттєво доповнює наявні знання про її творчу спадщину.

Визнання таланту Я. Четвертинської у тогочасній музичній спільноті засвідчує, зокрема, присвята їй твору «Pieśń bez słów» Юзефа Венявського⁸, виданого у Варшаві 1858 року. Треба відзначити, що композиції цього автора також присутні у списку видань Болеслава Корейва, — це «Op. 3. Valse de Concert» та «Op. 12. Souvenir de Lublin. Romance variee». Юзеф Венявський походив із родини вихрещених євреїв та мав двох талановитих братів — Юліана (прозаїка) та Генрика (композитора). Упродовж 1850–1855 років Юзеф як піаніст та Генрик як скрипаль провели серію концертів — спочатку у містах Російської імперії, а згодом у різних країнах Європи. Можливо, саме після туру українськими містами музика Венявських почала цікавити місцеву публіку, тож попит на неї реалізувало видавництво Б. Корейва? Таке припущення підкріплюється тим, що деякі композитори з'являються у списку Б. Корейва саме після відвідин або перебування у Російській імперії — про це йтиметься далі. Примітно, що сьогодні більш популярним композитором вважається Генрик Венявський, утім, київські меломани мали свої вподобання.

З огляду на те, що у списку Болеслава Корейва згадані лише три жінки-композиторки, всі вони варті окремої уваги. З огляду на специфіку регулювання гендерних ролей у XIX столітті успіху в цій професії досягали винятково талановиті та цілеспрямовані жінки, здатні долати численні перепони та упередження свого часу. Марія Шимановська та Яніна Четвертинська були цікавими та різнобічними особистостями. Подальше дослідження українських та закордонних

архівів у пошуках відомостей про Ольгу Бордовську може висвітлити ще один унікальний життєвий та творчий шлях жінки-композиторки XIX століття, що суттєво доповнить наші знання про можливі сценарії професійного розвитку жіноцтва того часу.

До артистів із переліку Болеслава Корейва, які не проживали на території України, але відвідували її у рамках концертних турне, належать Юзеф Венявський та Марія Шимановська. Що стосується решти списку, його особливості ілюструє така статистика: двадцять дві постаті, про які не вдалося знайти жодних відомостей (серед них й згадана вище Ольга Бордовська); дев'ять композиторів, щодо особи яких можна робити лише припущення; шість закордонних мистців із країн Західної Європи; двадцять сім осіб, які або народилися та померли на території сучасної України, або проживали та працювали тут певний період свого життя.

Треба розглянути кожну із цих категорій окремо. Найменшу групу списку становлять закордонні композитори, серед яких: Arditi⁹, Beethoven, Fr. Chopin, Lefebure-Wely, G. A. Osborne та H. Ravina. Про Бетховена та Шопена зайве наводити біографічні відомості. Проте варто зазначити роки життя та окреслити географію проживання решти авторів.

1. Луїджі Ардіті (1822–1903) — італійський диригент і композитор, що працював у різних оперних театрах Італії, на Кубі, у Сполучених Штатах Америки, у Туреччині, Німеччині, Іспанії та Англії. У 1871–1873 роках диригував італійською оперою Санкт-Петербурга. Через свою діяльність у столиці Російської імперії міг здобути популярність та впізнаваність й у Києві, де саме з 1873 року почало діяти видавництво Б. Корейва.

2. Луї Джеймс Альфред Лефевюр-Велі (1817–1869) — відомий французький композитор та органіст. Був штатним органістом у різних храмах Парижа, зокрема, грав на церемонії поховання Фридерика Шопена.

3. Джордж Александр Осборн (1806–1893) — ірландський композитор та органіст. Навчався у Парижі, був другом Ф. Шопена. З 1843 року назавжди оселився у Лондоні. Писав віртуозну салонну музику здебільшого камерного формату.

4. Жан-Анрі Равіна (1818–1906) — французький композитор, педагог та піаніст-віртуоз. Концертував у Франції, Іспанії та Російській імперії. Талант Ж.-А. Равіни, як і здібності Марії Шимановської, у юному віці помітив французький скрипаль П'єр Роде. У 1858 році композитор

⁸ Юзеф Венявський (1837–1912) народився у місті Люблін, навчався у Паризькій консерваторії, концертував як піаніст у дуєті з братом та сольо. Викладав композицію у Москві (1866–1869) та Брюсселі, де й помер. Писав симфонії, камерну фортепіанну музику та пісні.

⁹ Імена та прізвища композиторів зі списку Б. Корейва тут і далі при першій згадці наводитимуться латиницею — з ініціалами або без них згідно з автентичним документом. Такий підхід має кілька причин. Насамперед — це додаткове джерело для аналізу. Зокрема, можна припустити, що відсутність ініціалів передбачала високу впізнаваність композитора, як-от Бетховена. Оригінальне написання важливе також тому, що окремі прізвища або імена зі списку Б. Корейва сьогодні мають інші стандарти написання — відрізнитися може лише одна літера, проте й це ускладнює ідентифікацію. Врешті, траплялися ситуації, коли однакове прізвище та ініціали мали одразу два мистці однієї епохи, що відтак потребує додаткового вивчення та зіставлення різних джерел для точного встановлення особи.

відвідав Санкт-Петербург, тож, ймовірно, після цих гастролей набув впізнаваності на землях Російської імперії. Писав фортепіанну музику камерного формату, зокрема, вважається майстром етюду.

Отже, закордонні автори музики, чії твори друкувало видавництво Болеслава Корейва, писали переважно у камерному форматі — такі композиції були зручними для домашнього виконання, тож саме їх міг запропонувати київським та одеським любителям музики місцевий видавець. Двоє із композиторів вочевидь потрапили у поле зору Б. Корейва після своїх гастрольних турів до столиці Російської імперії.

До наступної категорії входять ті автори списку, особу яких ще належить встановити остаточно. Це J. Czapek, A. Gerke, Wlad. Izyski, Konarski, Baron G. Korff, Seymour, G. E. Szaramowicz, Ed. Tyszkiewicz, Thadee Tyszkiewicz. Наразі ідентифікувати композиторів можна за прізвищем та ініціалами, якщо ті наявні. Увагу треба звертати на роки проживання, адже професійна діяльність мистця має починатися не пізніше 70–80-х років XIX століття — час, коли діяло видавництво Болеслава Корейва. Допомогти зі встановленням особи можуть тогочасні періодичні видання, як-от «Allgemeine musikalische Zeitung», у якому вдалося віднайти цікаві епізоди із професійного життя зазначених музикантів. Корисними ресурсами у цьому пошуку є також цифрові бібліотеки: «Polona», що зберігає багату нотних файлів, у тому числі і публікації фірми Болеслава Корейва, та «Österreichische Nationalbibliothek», яка має зручну та корисну функцію пошуку за ключовими словами серед періодичних видань XIX століття. Нарешті, прізвища музикантів та додаткова інформація про них можуть з'являтися у працях українських краєзнавців та музейних співробітників, адже чимало авторів зі списку Б. Корейва походили з цих земель, певний час тут проживали або ж гастролювали.

Можна припустити, що J. Czapek — це чесько-шведський композитор Йозеф Чапек (1825–1915), син органіста. Народившись у Празі, він уже із шестирічного віку почав концертувати як скрипаль. Навчався у Празькій консерваторії. Після закінчення навчання працював та гастролював зі Штирійським музичним товариством (сучасна Німеччина). У 1848 році перебрався до Швеції, працював диригентом та органістом, був надзвичайно впливовою фігурою у музичній спільноті Гетеборга другої половини XIX століття завдяки сприянню професіоналізації оркестрової діяльності міста. Писав музику для оркестру, органу, інструментальних ансамблів, інструменту та голосу, а також для фортепіано.

Видавництво Болеслава Корейва опублікувало лише один твір J. Czapek — «Kazut lude szczom szczaslywa. Spiew Ukrainski ulozhony na Fortepian. Nowe Wydanie», і саме тому коректність встановлення особи автора як Йозефа Чапека викликає сумніви, адже чесько-шведський композитор не мав жодного стосунку до України та не працював із фольклором. Проте з біографії композитора відомо, що він вступив до Празької консерваторії лише у двадцять років, а концертувати почав із шестирічного віку. Де саме виступав Йозеф Чапек протягом цього періоду та які культурні зв'язки встиг сформувати, ще належить з'ясувати, тож цілком виключати ймовірність його авторства не можна.

Під ім'ям A. Gerke може ховатися один із трьох представників родини Герке: Август Григорович (1790 — після 1848), його син Антон Августович (1812–1870) чи онук Август Антонович (1841–1902). Проте останній працював юристом та сенатором у Санкт-Петербурзі та не писав музики, що дає змогу вилучити його зі списку ймовірних авторів.

Август Григорович Герке був скрипалем, диригентом, педагогом та композитором. Народився у Люнебурзі. Концертував в Україні з середини 1810-х років. Працював та жив то на землях сучасної України, то на території сучасної Німеччини. З 1825 по 1835 рік служив капельмейстером кріпосного оркестру графа Ганського у Житомирі¹⁰. Помер у Детмольді, куди переїхав 1848 року.

Антон Августович народився 1812 року у Пулинах Волинської губернії (сьогодні Житомирська область). Перші знання у царині музики дістав від батька. Пізніше брав уроки у Джона Фільда в Москві, Фрідріха Калькбренера у Парижі, Ігнаца Мошелеса в Лондоні, Фердинанда Ріса в Гамбурзі. З 1832 року став придворним піаністом у Санкт-Петербурзі, а з відкриттям Санкт-Петербурзької консерваторії у 1862 році обійняв там посаду професора класу фортепіано. Писав музику, однак, за словами його сина Августа Антоновича, майже всі твори залишилися в рукописах. Тому найбільш ймовірно, що опублікований видавництвом Б. Корейва твір A. Gerke «Mene maty za te lajut' szczo-b' kozaka ne kochaty. Pisnia i Szumka dla samoho Fortepiano» належить саме Августу Григоровичу.

Цікавий епізод із життя Августа та Антона Герке, який проливає світло на музичне життя України XIX століття і водночас пов'язаний з іншими композиторами зі списку Б. Корейва, стосується Київського контрактного ярмарку 1823 року. Про музичну складову цієї події повідомляє оглядач німецької газети «Allgemeine musikalische Zeitung». 26 січня 1823 року (за юліанським календарем) Август Григорович Герке та частина

¹⁰ Ймовірно, йдеться про Вацлава Ганського герба Корчак (1782–1841) — маршалка Волинської шляхти, власника маєтку Верхівня Житомирської області, першого чоловіка Евеліни Ганської, яка після смерті чоловіка одружилася вдруге — з Оноре де Бальзаком (1850). Про маєток у Верхівні сайт Літературно-меморіального музею Оноре де Бальзака зазначає наступне: «Гостей Ганські приймали в розкішному залі палацу з барельєфами на міфологічні теми стародавніх Риму і Греції. На балконі грав оркестр з музикантів-кріпосних. Із залу був вихід в ідальню. На першому поверсі знаходилися кімнати для відпочинку. Коли бали закінчувалися далеко за північ, тут можна було заночувати» [6].

його великої родини¹¹ дали концерт у залі Контрактового будинку у Києві — місті, де композитор жив і працював у той час. Оглядач газети зауважує, що першим під гучні оплески на сцену вийшов дев'ятирічний Антон Герке, який виконав концерт для піанофорте мі-бемоль мажор свого вчителя Фільда «з одностайним схваленням та успіхом»; за ним виступила пані Беккер з арією з опери «Sargin» Фердинандо Паера; далі «пан Август Герке (батько) зіграв варіації Віле, а його донька Теофіла Герке — фортепіанний квартет із Піксіса (мі-бемоль мажор)»; нарешті прозвучала «композиція для фортепіано в чотири руки з двадцятьма скрипковими варіаціями, написана паном Августом Герке, виконана ним та його чотирма дітьми, чий досягнення породжують найприємніші надії» [8, с. 254]. У тогочасному Києві, як і по всій Європі, було поширене захоплення дітьми, які змалку проявляли музикальні здібності. Молодші Герке виступали на сцені Контрактового ярмарку нарівні із дорослими, демонструючи киянам та численним гостям таланти краю. Прикметно, що участь у події разом з Антоном Герке брала і його сестра Теофіла, про яку, на відміну від синів Августа Григоровича, немає жодної інформації. Можна припустити, що вона, подібно до Марії Анни — сестри Вольфганга Амадея Моцарта, — активно концертувала лише у період дитинства та юнацтва, а згодом припинила виконавську діяльність після заміжжя. Подібна доля спіткала багатьох жінок, які зростали у родинях музикантів.

У концертній програмі Контрактового ярмарку 1823 року, окрім родини Герке, також брали участь: піаніст пан Якобі, французький скрипаль Александр Буше та його дружина арфістка пані Буше, співачка Празького театру Вільгельміна Беккер, скрипалька пані Мінеллі (учениця Шпора) та піаністка пані Фільда (ймовірно, перша дружина Джона Фільда — Аделаїда Першерон), пан Краммер та його дружина (дошлюбне прізвище Шляйхер) із Відня грали на духових інструментах та скрипці, скрипаль Кароль Ліпінський зі Львова та його брат Антон, італійська співачка Анжеліка Каталани. У виконанні ансамблевих творах серед інших брав участь й Ігнац Шупанціг — вчитель та друг Бетховена, лідер приватного струнного квартету графа Розумовського. За день до виступу родини Герке, 25 січня, на сцені Контрактового будинку свій перший сольний концерт у Києві дала варшавська піаністка Марія Шимановська, зібравши повну залу.

Отже, на Київських контрактах збиралися артисти із різних куточків Європи. Примітно, що на ярмарку особливе місце посідали ансамблеві концерти, де на сцені виступали члени однієї родини: подружні пари, рідні брати, батьки і діти тощо. Це було практичним рішенням для тих, хто прибув здалека, адже тривалі мандрівки диліжансами на початку XIX століття складно було

здолати наодинці. Марія Шимановська, яка у 1823 році давала сольний концерт, також не приїхала до України самотою. У цій мандрівці її супроводжувала рідна сестра Казимира, що мала неабиякий талант до співу та допомагала з організаційними питаннями. Також у наведеній концертній програмі привертає увагу помітна кількість жінок-артисток, які виступали переважно у парі зі своїми чоловіками — це свідчить про існування музиканток, яких не спіткала доля Наннерль (та, як припускаємо, Теофіли Герке). Жінки, одружені із професійними музикантами, мали можливість за згоди чоловіка разом публічно концертувати, зокрема спільно гастролювати навіть у віддалених країнах, як-от подружня пара Буше, що прибула до Києва із Франції.

Показово, що у 1880-х роках видавництво Болеслава Корейва публікувало твори мистців, популярних у киян ще на початку XIX століття. Це дає змогу говорити про локальну культурну традицію, яка зберігає *живу* пам'ять містян про минулі покоління артистів та композиторів. За впливовим німецьким дослідником *memory studies* Яном Ассманом, жива або комунікативна пам'ять — це пам'ять у межах трьох поколінь. Коли ж помирає останнє покоління свідків минулого, суспільство має випрацювати «культурні форми пам'яті про минуле» [Цит. за: 9, с. 11–12]. Сьогодні така культурна традиція є втраченою із різних причин. Однією із них є те, що у наступному XX столітті в Україні панував тоталітарний режим. А такі режими, переконує Аляйда Ассман, яка продовжила дослідження проблематики *memory studies* у праці «Простори спогаду», провадять репресивну політику щодо архівів — головних накопичувачів культурної пам'яті, перетворюючи їх на інструмент панування шляхом ідеологічного відбору, обмеження доступності, викрадення та знищення [1, с. 360–363]. Немоżliво не згадати загадкову пожежу у Державній публічній бібліотеці УРСР (нині Національна бібліотека України ім. Володимира Вернадського) 1963 року, у час святкування 150-річчя від народження Тараса Шевченка, що забрала з собою щонайменше 250 тисяч томів «культурної пам'яті» про нашу минувшину. Тож встановити особи значної частини композиторів з опублікованого Б. Корейвом списку або вкрай важко, або навіть неможливо.

До авторів, щодо яких можна робити лише припущення, належить й Izyski, Wlad. Єдину згадку про певного Владислава Іжицького знаходимо у монографії Володимира Ершова «Польська література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності»: «17 січня 1859 р. в Житомирі за ініціативою Александра Грози було офіційно зареєстроване Товариство з видання польських книг за зниженими цінами під назвою Торговий дім “Качковський, Ліпковський і Гроза”. Його засновниками стали Кароль Качковський (голова),

¹¹ В Августа Григоровича було п'ятеро дітей: Отто (1807), Адольф (1810), Роман (1811), Антон Август (1812) та донька Теофіла (рік народження невідомий).

Александр Гроза та Леон Ліпковський. З Товариством також тісно співпрацювали Аполло Коженівський — з травня редактор-секретар, Ігнацій Кнолл — контролер, Едвард Мар'ян Галлі, Андрій Квятковський, **Владислав Іжицький**, Леон Потоцький, Теофіл Чапський, Фортунат Новіцький та Антоній Петкевич (Адам Плуг). До співробітництва було запрошено також Ю. І. Крашевського, який від співпраці не відмовився, але й активної участі не брав. У розпорядженні Товариства були друкарня, літографія та книгарня. Метою Товариства було видання максимально здешевлених книг польською мовою. Друкувались тут також і ті, які не мали цензурного дозволу» [2, с. 183]. Виходить, що Іжицький (звісно, якщо ідентифікація є вірною) мав стосунок до книговидавництва, працював у Житомирі, а товариство, до якого він належав, прагнуло популяризувати польську книгу. Треба згадати, що Болеслав Корейво також починав свій професійний шлях у Житомирі, а за мету ставив масове поширення польської літератури. Досягти ж цього, як заявляв Б. Корейво у вступному слові до антології польської поезії «Bard Polski», можна лише шляхом зниження цін на поліграфію [13]. З огляду на географічну близькість і спільність ідейних орієнтирів Б. Корейва та В. Іжицького, є підстави припускати, що вони могли бути знайомими та співпрацювали. Утім, чи писав Владислав Іжицький музику, наразі встановити не вдалося.

Привертає увагу й постать композитора Konarski, чий ініціали у виданні не зазначені. Є ймовірність, що йдеться про Шимона-Юзефа-Ігнаці Конарського (1808–1839) — польського журналіста, військового та революціонера. Він походив зі збіднілої шляхти, на життя заробляв переважно грою на флейті у сільському оркестрі. За вироком військового суду Російської імперії 1839 року був розстріляний у Вільно за свою підпільну діяльність для організації «Співдружність польського народу», метою якої було проголошення незалежності Польщі та надання рівних прав всім громадянам. Організація діяла по всій території колишньої Речі Посполитої: у Литві, Білорусі, Польщі та Україні. Ш. Конарський працював у Кракові, Львові та найдовше у селі Лісове Луцького повіту на Волині. Організація встановила контакт зі студентами Київського університету, «Демократичним товариством» в Одесі та жіночим товариством поміщиці Єви Фелінської у Кременці (заснуванню якого посприяв Шимон-Ігнаці). Видавництво Б. Корейва опублікувало твір Konarski «Mazurka caracteristique. Paraphrase melancolique». Якщо автором є саме Шимон, то включення роботи визнаного зрадником імперії та страченого мистця до списку публікацій вкотре свідчить про патріотичну спрямованість

політики видавництва Б. Корейва та її значною мірою антиросійський характер.

Серед авторів, страчених за зраду Російській імперії, є не лише Ш. Конарський. У списку знаходимо також твір G. E. Szaramowicz «Marzenie» («Revege») й можемо припустити, що йдеться про Густава Шарамовича (1836–1866). Народжений у Житомирі у сім'ї російських військових — діда-генерала та батька-полковника, яких Микола I понизив до солдатських чинів, — Г. Шарамович змолоду долучився до революційних рухів. За службу військовим лікарем у полку Едмунда Ружицького на Волині під час Польського повстання 1863 року був заарештований і засланий до Сибіру. Саме героїчна діяльність на далекому сході Російської імперії дала змогу Г. Шарамовичу увійти в історію. Довідка про Кругобайкальське повстання 1866 року засвідчує: «Очолювали повстання 48-річний Нарцис Целінський, колишній капітан російської армії (раніше, при Миколі I, засланий на Кавказ), і 30-річний **піаніст** Густав Шарамович — розумний та енергійний красень, блискучий та палкий оратор» [11]. Отже, юний Шарамович знався не лише на військовій та лікарській справі, а й на музиці. Тож, ймовірно, що представлений у списку Б. Корейва твір належить саме йому, а вибір цієї композиції додатково підтверджує світоглядні настанови діяльності видавця.

Поміж загадкових композиторів у списку зустрічаємо ім'я Korff, G. Baron — представника роду баронів Корфів із Вестфалії (Західна Німеччина), відомого також у Російській імперії. Цей рід мав значні земельні володіння та угіддя, його члени обіймали різноманітні почесні посади в імперській адміністрації та у війську, працювали при університетах та у наукових товариствах. Найбільш значущою для української науки вважається постать Миколи Олександровича Корфа (1834–1883). Його батько був німцем, а мати — україночку. М. Корф зробив величезний внесок у народну просвіту Катеринославщини, землями якої володів. Народжений у Харкові, після завершення освіти у Санкт-Петербурзі він оселився у селі Нескучне (сьогодні Донецької області)¹². Відкрив близько сорока початкових шкіл на цих землях, а також розробляв навчальні плани, писав підручники та методичні посібники. Послідовно обстоював право українських дітей навчатися рідною мовою. У найближчому колі родичів М. Корфа не було музикантів. Так само, наразі, на жаль, не вдалося відшукати композиторів серед інших представників роду Корф — ані з ініціалом G., ані з іншим.

Натепер не вдалося встановити й особу композиторів Tyszkiewicz. Ed та Tyszkiewicz, Thadee. Серед відомих історичних постатей із цим прізвищем

¹² Садиба М. О. Корфа з 1992 року занесена до «Державного реєстру національного культурного надбання України», проте нині, у 2025 році, населений пункт Нескучне перебуває під російською окупацією, й невідомо, чи ця важлива архітектурна пам'ятка досі існує.

та відповідними ініціалами вирізняється, зокрема, Тадеуш Тишкевич (1774–1852) — бригадний генерал армії Герцогства Варшавського. За життя він встиг взяти участь у всіх антиросійських повстаннях: польсько-російській війні 1792 року, повстанні Костюшка, Московській кампанії 1812 року (провів два роки у російському полоні) та у Листопадовому повстанні 1830–1831 років, після якого остаточно емігрував до Парижа, де й помер. Однак немає відомостей про будь-який стосунок Т. Тишкевича до музики. Опубліковані твори Tyszkiewicz, Thadee «*Marche pour musique militaire*», «*Trois Mazurkas*» можуть натякати на переосмислення генералом свого військового минулого та національної приналежності, проте без відповідних джерел, що свідчили б на користь цього припущення, авторство підтвердити неможливо.

Ким же міг бути Tyszkiewicz. Ed? Єдину непевну здогадку можна сформувати на основі вивчення історичних артефактів Волинського краю. Серед нечисленних зображень палацу Тишкевичів у селі Плужному (раніше Острозький повіт Волинського губернії) привертає увагу фото Едварда Тишкевича (1880–1951) та його дружини Аделі Дембовської (1884–1940) верхи на тлі плуженецького маєтку, власниками якого вони тоді були [4]. Ця чорно-біла світлина, датована 1910-ми роками, зафіксувала останній період існування палацу, який у 1919 році більшовики спалили та розібрали до самого фундаменту. Фото, ймовірно, зроблене батьком Едварда — Бенедиктом Генриком Тишкевичем, що був відомим та визнаним у Європі та Америці фотографом. Щодо зацікавлень його сина Едварда не вдалося відшукати жодної інформації. Отже, маємо лише одну архівну світлинку, на якій зображена особа, що відповідає прізвищу та ініціалам композитора зі списку Болеслава Корейва.

Висновок. Вибірково наведені автори зі списку видавництва Б. Корейва є яскравим свідченням втраченої пам'яті про специфічну локальну музичну традицію і властиве їй середовище, характерні для певних місцин України XIX століття (зокрема, Києва, Одеси, Житомира, Луцька тощо). Це цілком пояснюється специфікою існування подібних локальних культурних осередків. Шлях до подолання кризи культурної пам'яті лежить через часткове висвітлення минулого й формування нових культурних просторів і форм пригадування. Потреба в цьому, на думку Аляйди Ассман, зумовлена прагненням індивіда чи групи до смислотворення, заснування ідентичності, орієнтації в житті та мотивації власних дій — чинників, важливих для української спільноти і сьогодні.

У цій науковій розвідці окреслено відчутну і значною мірою неподолану відстань між наявними знаннями та уявленнями про тогочасну музичну культуру краю, репрезентовану діями різних етносів та національностей. Автори, чиї твори зустрічаємо у списку: поляки, чехи, німці, євреї та інші, — народилися або певний час проживали на території сучасної України. Вони виявляли інтерес до української народної музичної традиції й інтерпретували її у своїй творчості, тим самим долучаючись до розвитку не лише професійної, а й аматорської та напівпрофесійної музичної культури України.

Сьогодні, опрацьовуючи численні джерела, доводиться шукати базові біографічні дані, дрібниці фактів, що дали б змогу ідентифікувати особи композиторів, які становили важливу частину культурного та музичного життя краю. Продовження цієї роботи дозволить істотно розширити уявлення про професійне музичне середовище України не лише кінця, але й фактично усього XIX століття, одночасно відтворюючи та наративно фіксуючи історичну тяглість української минувшини.

Література

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. Київ: Ніка-Центр, 2012. 440 с.
2. Єршов В. Польська література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності. Житомир: Полісся, 2008. С. 183.
3. Каталог книг польською мовою кінця XVIII — початку XX століття у фондах ООУНБ імені М. С. Грушевського / упоряд. І. Довганюк. Одеса: Департамент культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культур. спадщини Одес. облдержадмін., Одес. обл. універс. наук. б-ка ім. М. С. Грушев., Від. зберігання основ. фонду, Сектор рідкіс. та цін. кн., 2024. С. 121–122.
4. Котис О. Палаці Волині: Плужне. Хроніки Любарта. URL: <https://www.hroniky.com/news/view/6873-palatsy-volyni-pluzhne> (дата звернення: 20.02.2025).
5. Листи. Микола Віталійович Лисенко / ред. А. Лашенко; упоряд. Р. Скорульська. Київ: Муз. Україна, 2004. 680 с.
6. Маєток Ганських у Верхівні. Музей Бальзака на Житомирщині. URL: <https://balzac-museum.com/mayetok.html> (дата звернення: 20.02.2025).
7. Янишин-Прийменко М. Біографія Марії Шимановської: конструювання культурних ідентичностей мисткині: дис. ... д-ра культурології: 034 / Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Київ, 2024. 234 с.
8. Allgemeine musikalische Zeitung. Leipzig: Breitkopf und Hartel, 1823. 874 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=iV8PAAAAYAA-J&hl=uk&pg=PP7#v=onepage&q&f=false> (access date: 08.04.2024).
9. Assman J. Communicative and Cultural Memory // Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook. New York, 2008. P. 109–119.
10. Estreicher K. Teatry w Polsce. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1953. T. 1. 427 s.
11. Kieniewicz S. Historia Polski, 1795–1918. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998. 597 s.
12. Gwizdalanka D. Szymanowska. PWM, 2023. 160 p.
13. Koreywo B. Bard polski: album poetów polskich. Kijow: skl. gl. w Księgarni Leona Idzikowskiego, 1909. 608 s.

14. Szymanowska M. „Wilija naszych strumieni rodzica”: z Konrada Wallenroda Adama Mickiewicza: dla śpiewu z fortepianem: na sam fortepian, 1885. URL: <http://polona.pl/item-view/f08b6f47-e308-4158-b608-f5ada82f8e6f/0/14218999-d6e6-4ed9-a29e-8c6d0b90981f> (access date: 07.04.2024).

References

- Allgemeine musikalische Zeitung* (1823). [General Musical Newspaper]. Leipzig: Breitkopf und Hartel. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?id=iV8PAAAAAYAAJ&hl=uk&pg=PP7#v=onepage&q&f=false> [in German].
- Assman, A. (1999). *Erinnerungsräume: Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses* [Spaces of Memory: Forms and Transformations of Cultural Memory]. München: C. H. Beck [in German].
- Assman, J. (2008). Communicative and cultural memory. In *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* (pp. 109–119). New York.
- Estreicher, K. (1953). *Teatry w Polsce* [Theaters in Poland]. Warsaw: National Publishing Institute [in Polish].
- Gwizdalanka, D. (2023). *Szymanowska*. Krakow: Polish Music Publishing House [in Polish].
- Katalog knih polskoiu movoiu kintsia XVIII—pochatku XX stolittia u fondakh OOUNB imeni M. S. Hrushevskoho* (2024). [Catalog of books in the Polish language of the end of the 18th—beginning of the 20th century in the funds of the M. Hrushevskiy]. Odesa, 121–122 [in Ukrainian].
- Kieniewicz, S. (1998). *Historia Polski, 1795–1918* [History of Poland, 1795–1918]. Warsaw: PWN Scientific Publishing House [in Polish].
- Koreywo, B. (1909). *Bard polski: album poetów polskich* [The Polish Bard: an album of Polish poets]. Kyiv: Leon Idzikowski's bookstore [in Polish].
- Kotys, O. (2017). *Palatsy Volyni: Pluzhne. Khroniky Liubarta* [Palaces of Volyn: Pluzhne. Chronicles of Lubart]. Retrieved from <https://www.hroniky.com/news/view/6873-palatsy-volyni-pluzhne> [in Ukrainian].
- Lysty. Mykola Vitaliiovych Lysenko (2004). [Letters. Mykola Vitaliiovych Lysenko]. Kyiv: Musical Ukraine [in Ukrainian].
- Maietok Hanskyykh u Verkhivni. Muzei Balzaka na Zhytomyrshchyni* (n.d.). [The Gansky estates in Verkhivnia. Balzac Museum in Zhytomyr Oblast]. Retrieved from <https://balzac-museum.com/may-etok.html> [in Ukrainian].
- Yanyshyn-Pryimenko, M. (2024). *Biohrafia Marii Shymanovskoi: konstruiuvannia kulturnykh identychnosti mystkyni* [Biography of Maria Shymanovska: Construction of cultural identities of the artist]. Kyiv [in Ukrainian].
- Yershov, V. (2008). *Polska literatura Volyni doby romantyzmu: henolohiia memuarystychnosti* [Polish literature in Volyn in the era of romanticism: Genealogy of memoir]. Zhytomyr: Polissia [in Ukrainian].
- Szymanowska, M. (1885). *Wilija naszych strumieni rodzica* [The wilija of our parent streams]. Retrieved from <http://polona.pl/item-view/f08b6f47-e308-4158-b608-f5ada82f8e6f/0/14218999-d6e6-4ed9-a29e-8c6d0b90981f> [in Polish].

Yanyshyn-Pryimenko M.

The Ukrainian Musical Environment of the Last Quarter of the 19th Century in the Publications of the Bolesław Koreywo Publishing House

Abstract. The article analyzes the list of musical works published by Bolesław Koreywo's Kyiv–Odesa publishing house in the second half of the 19th century. It examines the life and professional activity of the company's owner, Bolesław Koreywo, as well as the details of his relationship with Mykola Lysenko. The list of 64 authors includes six foreign composers who were born and died in Western European countries; nine composers whose identities have yet to be confirmed; twenty-two composers about whom no information could be found; and twenty-seven composers who lived and worked in Ukraine. Special attention is given to authors whose identities require further confirmation. The difficulty of tracing information about each artist reflects the distance that must still be overcome to achieve a comprehensive understanding of the region's musical culture of that period.

Keywords: Ukrainian musical culture of the 19th century, Polish musical culture of the 19th century, multiethnic culture of Ukraine of the 19th century, Bolesław Koreywo, musical and publishing life of Kyiv of the 19th century.

Стаття надійшла до редакції 25.08.2025

Стаття прийнята до друку 15.09.2025

Дата публікації: 30.12.2025